

PRZEJAWY AGRESJI U DZIECI I SPOSOBY JEJ PRZECIWDZIAŁANIA

W ostatnich latach obserwuje się wzrost agresji wśród dzieci i młodzieży. Agresja interpersonalna to czynności podejmowane i realizowane przez podmiot wobec innych tak zorganizowane, że ich następstwem jest szkoda, utrata cennych wartości, cierpienie i ból. Można wyróżnić następujące formy agresji: fizyczną, słowną, pośrednią i bezpośrednią.

Zachowania agresywne są coraz bardziej brutalne. Wzrost agresji wśród dzieci zmusza do poszukiwania odpowiedzi na pytanie dotyczące przyczyn tego zjawiska.

Źródła agresji człowieka są złożone. Na tego typu zachowania mają czasem wpływ czynniki wrodzone związane z temperamentem, działaniem hormonów, poziomem rozwoju dzieci.

Z badań jednak wynika, że czynnikami najsilniej wpływającymi na zachowania agresywne są postawy rodziców wobec dzieci, wzory zachowań agresywnych w środowisku rodzinnym, programach telewizyjnych i komputerowych a także trudności i niepowodzenia. Poznanie przyczyn agresji może pomóc w zapobieganiu takim zachowaniom. Agresja nie rodzi się z niczego i zawsze ma swoją przyczynę. U dzieci występuje najczęściej wtedy, gdy ich oczekiwania i potrzeby nie są zaspokajane. Do podstawowych potrzeb dzieci należy potrzeba miłości, akceptacji i poczucia bezpieczeństwa. Jeśli te potrzeby nie zostaną zaspokojone, rodzą się problemy natury emocjonalnej.

W badaniach wykazano związek pomiędzy brakiem ciepła i zaangażowania w sprawy dziecka, a późniejszymi tendencjami do agresji i wrogości wobec innych ludzi. Brak zainteresowania dzieckiem wywołuje czasem nudę i pustkę, które wpływają na poczucie bezsensu i wrogości do otoczenia, a także samego siebie. Chęć zwrócenia na siebie uwagi, silna potrzeba akceptacji może przybrać formy zachowań agresywnych wobec rodziców, innych często przypadkowych osób czy nawet samego siebie. Jeżeli takie zachowania przynoszą skutek będą one powtarzane w przyszłości.

Dużą rolę w kształtowaniu osobowości dzieci odgrywa dom rodzinny a w tym postawy rodzicielskie. Rodzina stanowi dla dziecka źródło określonych norm, wartości, które mogą się przydać dziecku w jego interakcjach ze środowiskiem. Jeżeli panuje tam przyjazna i pełna miłości atmosfera, to młody człowiek nabywa prawidłowych wzorców zachowania. Natomiast zaburzenia relacji pomiędzy domownikami formują osobowość, agresywnie nastawioną do otoczenia. Rodzice często nie zdają sobie sprawy, iż oni sami mogą być przyczyną rozwoju zachowań agresywnych. Gniew i nieporozumienia między rodzicami wpływają na agresję u dzieci. Dziecko jest baczny obserwator i szybko uczy się agresywnych zachowań, które potem przenosi na kolegów.

Według szwedzkiego psychologa Dan Olweusa prowadzącego badania nad dziecięcą agresją, wpływ na zachowanie agresywne dziecka ma chłodny lub negatywny stosunek emocjonalny rodziców wobec dziecka i brak zainteresowania sprawami dziecka w pierwszych latach jego życia. Agresja może być więc rozpaczliwym wołaniem dziecka o uczucie / a więc postawa unikania i odrzucania dziecka/. Rodzice powinni pamiętać, że wychowywać to przede wszystkim kochać, spędzać z dzieckiem wiele czasu, rozmawiać, ustalać normy zachowań. Każde dziecko potrzebuje kontaktu z rodzicami, a zwłaszcza z matką. Jeżeli ma tego kontaktu za mało przestaje się czuć kochane i chronione. Dziecko zachowując się agresywnie chce zwrócić na siebie uwagę dorosłych. Sądzi, że „skoro mój tata i moja mama nie mają dla mnie czasu to nie jestem dla nich ważny” i dlatego zaczyna się bronić. Skoro nie

dostaje od rodziców miłości, akceptacji i poczucia bezpieczeństwa potrzebnych mu do życia jak powietrze, wymusza zainteresowanie i zwrócenie na siebie uwagi.

Przyczynami zachowań agresywnych u dzieci może być również aprobowanie przez rodziców agresywnych zachowań dzieci jako formy samoobrony przed wrogim otoczeniem, jak również brak życzliwości i szacunku / a więc postawa przyzwalająca i tolerancyjna wobec dziecka, połączona z barakiem ustawienia jasnych granic zachowania/. Brak reguł i zasad postępowania, a nawet oczekiwania zachowań agresywnych, uczy dzieci przemocy. W niektórych rodzinach wymagane jest szczególnie od chłopców stosownie siły i przemocy w stosunku do innych. Wyraża się ono w takich stwierdzeniach jak „bądź prawdziwym mężczyzną, twardzielem, musisz umieć zrobić użytek z własnych pięści, „oddaj, gdy ktoś cię zaczepi”. Czasem wzorem zachowań jest ktoś w rodzinie np.: ojciec, brat. Dla dziecka są to osoby znaczące, które podziwia, szanuje, które chce naśladować. Pochwała przemocy zachęca do agresji, ćwiczy w agresji, jest nagrodą utrwalającą negatywne zachowania. Wpływa na podwyższenie pozycji i samooceny dziecka w środowisku akceptującym przemoc. Brak reakcji ze strony dorosłych na takie zachowania wzmacnia postępowanie przemocy. Dzieci czują się wówczas bezkarne, często są zadowolone z własnych zachowań, nie mają poczucia wstydu i winy. Agresja jest traktowana jako sposób na rozwiązanie problemów, uzyskiwanie sukcesów i celów, korzyści materialnych i psychicznych.

Postawa tolerancyjna rodziców ujawnia się również w przyzwalaniu małemu dziecku na korzystanie bez ograniczeń z telewizji, komputerów. Jest to niestety obecnie jedna z najczęstszych form spędzania wolnego czasu przez dzieci. W wielu programach / także takich adresowanych dla dzieci/ znajdują się przykłady bardzo brutalnych zachowań, które dziecko obserwuje, bądź aktywnie uczestniczy w rozgrywaniu gier komputerowych zawierających akty przemocy. Programy dostarczające zachowań agresywnych przyczyniają się do upowszechniania antyspołecznego zachowania. Po wielokrotnym ich oglądaniu dzieci potrafią patrzeć na przemoc i cierpienie bez emocji, w sposób obojętny, są jakby przygotowane do nieludzkiego działania wobec innych. Wystarczy okazja, by zastosować takie same zachowania w rzeczywistych, realnych sytuacjach.

Zapobieganie tego typu agresji może pomóc uczenie zachowań społecznych. Jasne określenie reguł i zasad, wyraźne określenie granic zachowań dozwolonych i niedopuszczalnych, pozwoli dzieciom na zrozumienie i przyswojenie norm postępowania. Konsekwencja w stosowaniu dyscypliny, ustalanie kar za przekroczenie wymagań może wpłynąć na powstrzymanie się przed przemocą. Karami takimi może być pozbawienie przywilejów, wzbudzenie poczucia winy, wyrażanie dezaprobaty. Wskazanie logicznych, rozsądnych argumentów, ukazanie niebezpieczeństw agresji, ukazanie szkód ponoszonych przez ofiary i agresorów ułatwi zrozumienie skutków agresji.

Według O.I. Lovaasa działaniem zapobiegającym niepożądanym zachowaniom agresywnym są tzw. :

1. Środki zniechęcające – czyli „czegoś co boli”, np. wymierzenie klapsa lub głośny zakaz „NIE”. Jeżeli te środki zniechęcające nie dają rezultatów /klaps jest obecnie niepożądany/ należy znaleźć coś czego dziecko nie lubi i wykorzystać jako karę.

2. Inną metodą jest „Time-out” – pozbawienie doznań pozytywnych. Dorośli mogą ukarać dziecko coś mu odbierając. Taki efekt można osiągnąć odwracając twarz od dziecka, umieszczając je w kącie lub nawet w „pomieszczeniu odizolowanym” np. w nieatrakcyjnym pokoju, z dala od innych form aktywności. Wspólnym elementem tych działań jest zasygnalizowanie dziecku, że przez pewien czas zostanie pozbawione doznań dodatnich czyli czas odizolowania od nagród pozytywnych. Dziecko może być poddane takiej karze przez 3-5 minut a przez 30 sekund powinno być cicho. Jeżeli pozwoli mu się wyjść z izolacji podczas ataku złości, może to okazać się nieumyślną nagrodą za agresję i wpłynąć na jej utrwalenie.

3. Ciekawą metodą jest hiperkorekcja – alternatywa dla kary. Dobrą jej stroną jest nie tylko skuteczność, lecz również minimalizacja „negatywnych właściwości kary” np. gdy dziecko rozleje mleko na podłogę, można mu nie tylko polecić aby posprzątało po sobie ale aby wytarło większą część podłogi.

Hiperkorekcja zawiera czynnik określany jako „wymaganie straty”, który polega na postawieniu przed jednostką żądania by doprowadziło otoczenie do doskonałego stanu.. Niekiedy hiperkorekcję uzupełnia się ćwiczeniem pozytywnym, które polega na ćwiczeniu odpowiedniego zachowania np. dziecko, które pisze na ścianach, niech ćwiczy pisanie na papierze. Hiperkorekcja powinna odnosić się do niewłaściwego zachowania. Jeżeli dziecko drze papier, można nakazać mu aby łączył papier za pomocą kleju.. Hiperkorekcje należy zastosować bezpośrednio tj. w kilka sekund po wystąpieniu niepożądanego zachowania. Hiperkorekcja powinna oznaczać izolację od wszelkiego pozytywnego wzmocnienia. W czasie jej trwania nie należy okazywać żadnych uczuć dziecku, nie udzielać obszernych wyjaśnień i nie pozwalać mu jeść czy pozostawiać w towarzystwie przyjaciół. Dziecko powinno być jedyną osobą poddaną hiperkorekcji. Nie wolno robić z tego zabawy nie pozwalać by inni wykonywali pracę za dziecko. Należy być konsekwentnym.

4. Ignorowanie gwałtownych napadów wściekłości stanowić może znakomity przykład metody wygaszania. Choćby dziecko wrzeszczało, kopało zachowujemy się dokładnie tak, jakby nic szczególnego się nie działo. Przy takiej reakcji napad wściekłości samoczynnie zniknie. Wygaszanie jest niezwykle skuteczną, czasochłonną i wymagającą metodą eliminacji niepożądanych zachowań. Nie jest ona jednak przydatna w przypadku samookaleczeń lub agresji skierowanej w stosunku do innych dzieci, ze względu na spodziewane pogorszenie się zachowania poprawy.

5. Kiedy dziecko zaczyna zachowywać się w sposób niepożądany uniemożliwiający pracę powinno usłyszeć słowo „NIE” wypowiedziane natychmiast i bardzo zdecydowanie. Czasami dobrze jest dopełnić NIE głośnym dźwiękiem, takim jak mocne uderzenie w stół lub głośne klaśnięcie rękami na wysokości twarzy dziecka.. Polecenie powinno być krótkie i wyszczególniać konkretne zachowanie np.: „Nie wolno krzyczeć!”, „Nie wolno się śmiać.”, czy po prostu „Nie wolno”, lub proste polecenia typu „siadaj”, „połóż”. W przypadku małych dzieci głośne „NIE” jest wystarczającą karą

Według Janet Caar w niwelowaniu zachowań agresywnych ważną rolę odgrywa metoda restytucji i nawiązki. Gdy dziecko rozmyślnie zrzuca przedmioty na podłogę zwykle ludzie starają się aby je podnosiło. Jest to restytucja, czyli powrót do poprzedniej sytuacji : w metodzie tej dziecko naprawia skutki swojego postępowania. Niekiedy dodatkowo trzeba zastosować metodę nawiązki, polegającą na tym, że dziecko musi nie tylko podnosić, co rzuciło ale pozbierać inne porozrzucane przedmioty lub np. opróżnić kosz na śmieci lub zamieść podłogę. Aby metoda skutkowała, nawiązka nie może trwać zbyt krótko (min. 5 minut) Metody nawiązki i restytucji mogą być stosowane w oduczaniu od wielu rodzajów złego zachowania np. wytrzeć rozlane płyny, dziecko, które uderzyło rówieśnika można zmusić do „przeproszenia” poprzez przytulenie czy pogłaskanie.

Warto również zwrócić uwagę na nagradzanie dziecka agresywnego. Nagroda za dobre i aprobowane zachowanie może mieć charakter słownej aprobaty np. „Dobrze”, „Wspaniale”. Mogą mieć inny charakter np. zabawy ruchowe, słuchanie muzyki. Ważne jest aby nagradzać natychmiast, gdy tylko dziecko zachowa się w wymagany sposób. Sporadyczne nagradzanie jest konieczne, aby podtrzymać występowanie zachowania, które dziecko opanowało i jednocześnie unikać przesytu stosowania nagród. Pamiętać trzeba, że gdy tylko dziecko jest spokojne przez 2-3 sekundy udzielać mu należy nagrody za dobre zachowanie („Teraz ładnie siedzisz”) i natychmiast podejmować kolejne zadanie.

Reasumując należy stwierdzić, iż agresja jest komunikatem ze strony dziecka w kierunku dorosłego. W ten sposób dziecko informuje nas, że ma problemy, z którymi sobie nie radzi. Dorosli nie zawsze to sobie uświadamiają, ale mogą temu zapobiec budując pozytywny obraz dziecka poprzez mówienie i okazywanie mu, jak bardzo jest dla nich ważne, nielekceważenie nawet błahych problemów, uważne wysłuchanie i dawanie wsparcia. Jeżeli nauczyciele lub rodzice obserwują narastające agresywne zachowania wśród dzieci, mogą wówczas zwrócić się o pomoc terapeutyczną do pedagogów i psychologów pracujących w poradniach.

LITERATURA:

1. Carr J.: „Pomoc dziecku niepełnosprawnemu”
2. Lovaas O.I.: „Nauczanie dziecka niepełnosprawnego umysłowo”
3. Jundzill I.: Trudności wychowawcze w rodzinie” Warszawa 1989
4. Konopnicki J.: „Zaburzenia w zachowaniu się dzieci a środowisko” PWN, W-wa 1957
5. Olechnowicz H.: II Opowieści terapeutów” WSiP, W-wa 2000
6. Portman R.: Gry i zabawy przeciwko agresji” Kielce 1999
7. Popielarska A., Mazur M. „Dlaczego nasze dzieci sprawiają trudności wychowawcze” W-wa 1983
8. Ranschburg J.: „Lek, gniew, agresja” WSiP, W-wa 1993
9. Skorny Z.: Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się” PWN, W-wa 1968